

Dîvân Şiirinde Meslekler

Mustafa DOLAT

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu

*Sorumlu Yazar

dolat-90@hotmail.com

Özet

Dîvân edebiyatına yapılan suçlamalardan biri de hayattan kopuk, gayriinsânî oluşudur. Fakat yapılan çalışmalarla bu eleştirilerin yerinde ve haklı olmadığı, şairlerin gerçek hayattan fazlasıyla istifade ettiği gözler önündedir.

Dîvân şiirinin beslendiği kaynaklardan biri de şüphesiz günlük hayattır. Şairler, günlük hayat unsurlarından olan ve bugün birçoğu unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş veyahut da isimleri değişmiş, kültürel miraslarımızdan olan mesleklerden de bahsetmişlerdir. Bu çalışmamızda, bugün icrâ edilen veya da sadece satır aralarında okuyucusunu bekleyen, *berber, vaiz, tabîb, ibrişimci, kimyager, Attar, saka, ferraş* gibi meslekler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân şiiri, meslekler, günlük hayat.

Abstract

One of the accusations against Divan literature is that it is detached from real life and nonhuman. However, research has own that these accusations are not actually fair because the fact that poets well made use of real life is extremely visible. One of the outlets that Divan poetry made use of is daily life. Poets also mentioned about jobs which are parts of our cultural heritage and aspects of real life, forgotten or about to be forgotten today or known with different names. In this study, we focus on jobs such as grocer, barber, preacher, doctor, thrown silk, chemist, spice, Scavenger some of which are still practiced today where as some of which can only be found in old texts.

Key words: Divan poetry, jobs,

Eski Türk Edebiyatına özellikle Tanzimat'tan günümüze değin yöneltilen tenkitlerin başında, halktan ve hayattan kopuk, tamamen hayâlî bir edebiyat olduğu iddiası gelir. Eski edebiyatımızda şiir öne çıktığı için bu tenkitler şiir üzerinde yoğunlaştırılır. Ön yargılar bir tarafa bırakılıp farklı devirlerden rastgele seçilen birkaç dîvânın tedkik edilmesiyle gerçeğin öyle olmadığı, şairin yaşadığı devre ait pek çok hususu mısralarına yansıttığı ortaya çıkacaktır.(Çöm 2002: 201-202). Bu çalışmamız da farklı dönemlere ait 11 divanı incelemek suretiyle elde edilen beyitlerden hareketle mesleklerin şairler tarafından hangi yönleri ile kullanıldığı üzerine bir tespit yapılmaya çalışılmıştır.

Tabib

Hekim, doktor anlamlarına gelen tabib, divan şiirinde çokca zikredilen meslekler arasındadır. Tabib, genellikle aşk derdine çare bulamayan kişilerle birlikte kullanılır. Gönül derdine deva bulmak isteyenler de tabibe başvuranlar arasındadır. Aşk derdinden kurtulmak isteyen şair, tabibe vararak derdine deva bulmasını ister, tabip de bu derdin gam yemekten başka çaresinin olmayacağını söyler:

Dün **tabîbe** derd-i dilden bir devâ sordum dedi
Gam yemeden özge bu derdin devâsın bilmedi
(Ahmed P. G.191/4)

Günümüzde olduğu gibi eskiden de nabız atışlarının ölçülmesinde parmak nabzın üzerine konulurdu. Aşığın nabız atışlarını ölçmek isteyen tabib parmağını nabzın üzerine koyar.

'İşkum odından yanar fi'l hâl çün kibrît olup
Nabzumun üstinde ger ki barmagın korsa **tabîb**
(K. Aynî G.48/2)

Nabz-ı AYNÎ üzre sakın barmagun koma **tabîb**
Barmagun kibritin anun nâr-ı şiryânı yakar
(K. Aynî G.172/7)

Kâfir olan doktor bile hasta olan bir Müslümanın ayağına gelir:

Dâd bilmez misin ey düşmen-i îman ki **tabîb**
Kâfir olursa da bir hasta müselmâna gelir
(Nedim, K.16/4)

İbrişimci

İbrişim, ipek ipliği veya ondan yapılan ürünlere verilen isimdir. Günümüzde satıcılar bir ürün satarken müşteriyi kaçırmamak için bir takım kalıplaşmış ifadeler kullanırlar. Bunlardan birisi de “açılır, gerer” türündeki kelimelerdir. Satıcılar için gelenek halinde süregelen bu kalıplaşmış ifadelerin 15. Yüzyılda da kullanıldığını Necâti Bey’in aşağıdaki beyitinden anlıyoruz. İbrişim satıcıları müşteriyi ürünü satmak için ibrişimin gereceğini söylemektedirler:

Sen ruhu lâleye ederler al
İbrişimciler al gerer derler (Necâti Bey, K.35/5)

Kimyâ-ger

Kimya, çeşitli maddelerden altın elde etmenin ve bakır, gümüş vs. madenleri altına dönüştürmenin yollarını arayan bâtil bir ilimdir. Bu ilmin ana maddesi iksirdir. İksir elde etmenin veya maddenin altın olmasını sağlayan sıvıdır. İksiri elde etmenin de yolları vardır. Eski kimya ilminin modern kimya ile hiçbir alakası yoktur. Kimya, gizli bir ilimdir. Bu nedenle kitapları anlaşılabilir formül ve simgelerle doludur. Kimyanın Allah’ın sırlarından olduğu ve ancak Allah katında yücelen kişilere nasip olacağına inanılır. Kimyager, yani kimyacı ise bu ilimle uğraşan kişiye verilen addır. (Pala 2009: 276).

Güneşin doğuşu ile birlikte güneş ışınlarının ulaşabildiği her yer aydınlanır. Güneşin bu aydınlatmasını kimyagere benzeten şair, güneşin doğuşuyla bütün toprağın altın olduğunu söyler:

Olupdur kimyâger mihr-i gerdün
Ki hâki bir nazarda etdi altun
(Usûlî Şehrengiz.1/81)

Kimyagerlerin özelliklerinden birisi de toprağı altın yapmaktır. Şâir, bunların toprağı altın etiklerini fakat altını toprağa çeviremediklerini söyler:

Kimyâkâr-ı emel bulsa da bir hâlî yer
Zer eder hâkini amma zerini hâk edemez
(Nâilî Kadîm G.167/3)

Attar

Baharat veya güzel kokular satan kimse veya bunları satan dükkân hakkında kullanılan bir tabirdir. Attarlar hemen hemen her çarşı ve pazarda bulunur ve güzel kokular, şifalı bitkiler satması açısından çarşıda itibar edilen kişilerdendir:

Attâr gibi çârsû-yı i’tibârda
Îsâr-ı nefhâ-i kereminle ferîd olur (Nâilî Kadîm K.31/7)

Attarda satılan güzel kokular arasında buhur, misk ve anber de vardır. Eğer çarşıda attar dükkânı olmasa bunların hiçbiri bulunmaz:

Bulunmazdı buhûr u misk ü ‘anber
Bu çârsûlarda attâr olmayaydı (Tırsî K.1/19)

Divân edebiyatında sevgilinin saçları misk kokar. Sabâ yeli ise sevgilinin kokusunu getirir. Bu bakımdan birer attârı

andırır(Pala 2009: 41). Sevgiliden haber getiren saba yeli bunu dirhem dirhem satmakta ve bunun kadrini de en iyi âşik yani attâr bilmektedir:

İzin tozun saba yeli satar direm direm
Misk ü abir kadrini attar yeg bilir
(Necâti Bey G. 204/4)

Saka (sakka)

Yeniçeri ocağının su ihtiyacını temin edenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Sakanın aslı Arapça bir kelime olan sakka’dır. Manası da su taşıyan, su getiren demektir. Eski adların ve adetlerin ortadan kaldırılmasına, yenilikler yapılmasına başlandığı ikinci Mahmut devrinde ve ocağın kaldırılmasından evvel hicri 1241(1825–26) saka adı “sebilci”ye çevrilmiştir.(Pakalın 1983: c. 3 s.96)

Sakaların meşk denilen, köseleden yapma su kırbaları olur ve suyu bunlar ile taşırlardı. Susadığı halde aşığa su vermeyen sevgili bununla da kalmayıp aşığa su verecek olan sakanın su kırbasını da bıçağıyla delmektedir:

Susadum da sulamadun beni diyü dil-ber
Meşk-i sakkâyı bıçağıyla nümâyân deldi
(Tırsî G.38/4)

Ferraş

Cami, mescit, imaret gibi müesseselerin temizliğini temin; halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Ferraş, Arapça yayıcı, döşeyici, hizmetçi manalarına gelir. Yeniçeri teşkilatında bu işi görenlerle Kâbe’yi süpürenler hakkında da kullanılır.(Pakalın 1983: c. 1. 608)

Şâir, Kâbe’yi süpüren ferraşların sabah vakti ortalığı süpürmesiyle gökyüzünün güzel kokulu tozlarla süsleneceğini söyler:

Ferrâşların çaldığı cârûb ile her subh
Kâfûr gubâriyle dolar kubbe-i minâ
(Ahmed Paşa, K.11/22)

Çemendeki tozları silip süpürmesi bakımında rüzgâr ferrâşa benzetilmiştir

Sildi süpürdi sahn-ı çemende gubârı bâd
Yeldi yopurdu turmadı ferrâş-ı rüzgâr
(Bâkî, G.180/2)

Berber

Osmanlıda her esnafın kendine has özellikleri vardı. Bu esnaflardan birisi de;

“Her seher Besmele’yle açılır dükkânımız
Selmân-ı Fârisî’dir pîrimiz, üstâdımız.”

levhasını asan berberlerdi. Berberler genellikle, çeşitli dükkân ve iş yerlerinin bir köşesine yerleşir, buradan gelip geçenlere hizmet verirlerdi.(Demirsoy 2010: 55)

Dilberin hayalini düşünmekten deli olan âşığa, berber makasının halkasından zincir vurulsa da sorun değildir:

Siyeh-mağz-ı cünûnum hülyâ-yı hâl-i dil-berden
N>ola zencîrim olsa halka-i mîkrâz-ı berberden
(Nedim G.95/1)

“Dünya, Berberî ülkesini başına çalsın, cihan berber olsa da tıraş için baş eğmem” diyen şair, ilk mısradaki berber kelimesini hem meslek olan berber, hem de bir kavim olan Berberî’ler için tevriyeli bir biçimde kullanmıştır:

Baş egmezem terâşa cihân **berber** olsa da
Çalsın başına pîr-i felek mülk-i Berberî
(Haşmet, G.251/4)

Günümüzde olduğu gibi eski devrilerde de berberlerin yanında çırakları bulunurdu. Bu çırakların görevleri berbere yardım etmelerinden başka müşteriye daha iyi hizmet edebilmek için başına konan sinekleri kovmak ve ellerindeki yelpazelerle müşterileri serinletmekti. Şair, berbere gelip dükkânında çok sinek var deyince, berberde onları sinekliğe benzer şeyle kovacağını söyler:

Bir berbere didüm ki dükkânında sinek çok
Kuyruk salarım didi o mânend-i sineklik
(Tırsî, G 16/3)

Vâ’iz

Dini öğütlerde bulunan kişi. Divan şiirinde vaiz, şairin hoşlanmadığı bir kişilik sergiler. Onun zahitten hiçbir farkı yok gibidir. Çünkü o dinin dış kabuğunda oyalanmaktadır.(Pala 2009: 470) Vâ’izin sözüne kulak tutulup gâfil olunmaması gerektiğini belirten şair, gaflet uykusunun sebebini vaizin anlattığı asılsız hikâyeler olduğunu söyler:

Vâ’iz sözüne dutma kulak gâfil olma kim
Gaflet yuhusunun sebebi ol fesânedir
(Fuzulî, G. 75/4)

Vaiz, iftar vaktinde açlığın verdiği ızdırap ile “ve>t-tini ve>z-zeytûn” suresini okur:

Vâ’iz-i çeşm-i gürisne piç ü tâb-ı cû ile
Mevsim-i iftârda ve>t-tini ve>z-zeytûn okur
(Nedim, G.31/5)

Halka hitap eden va’iz cehennemden bahsederken sanki orayı görmüş gibi anlatmaktadır:

Cehennem hâlini görmüş gibi şerh etti bir vâ’iz
Fîrâk-ı dostân âfet gibi geldi cehennemden
(Necatî Bey G.403/2)

SONUÇ

Her sanat dalında olduğu gibi şiir ve edebiyat eserlerini oluşturanlar da, içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısından fazlasıyla istifade eder. Tarihi vesika niteliğinde olmasa da yazıldığı dönem itibarı ile bizlere o dönemin toplumsal hayatı hakkında bilgi veren şiirlerden yola çıkarak dönemin meslekleri hakkında da bilgiye ulaşmak mümkündür.

Bugün birçoğu unutulmuş veya isimleri değişmiş olan mesleklerde toplumun dini inançlarından sosyal yaşantısına, örf âdet ve geleneklerinden düşünce yapısına kadar birçok şeyi bulmak mümkündür. Birçoğu günlük hayatımızın vazgeçilmez öğesi olan bu meslekler şairler tarafından gerek doğrudan doğruya gerekse dolaylı yönden benzetme öğesi olarak birçok defa kullanılmıştır.

Divanların ve diğer eserlerin dikkatlice taranıp incelenmesi neticesinde Türk toplum yapısı ile ilgili daha önemli bilgiler elde edilecektir.

KAYNAKÇA

- [1] Ahmet Paşa,(1991), Ahmet Paşa Divanı, (hzl. Ali Nihad Tarlan), Akçağ Yay., Ankara.
- [2] Bâkî, (1994),*Bakî Divanı*, (hzl. Sabahattin Küçük), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- [3] Çöm, Erol,(2002); “*Nev’î Divanı’nda Günlük Hayat*”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 11, Konya.
- [4] Demirsoy, Soner(2010); “*Osmanlı’da Berber Olmak*”, Yedikita, S. 23, Temmuz.
- [5] Fuzûlî (1958). *Türkçe Divan*, (hzl. Kenan Akyüz vd.), İş Bankası Yay., Ankara.
- [6] Haşmet,(1994), *Haşmet Külliyyâtı*, (hzl. Mehmet Arslan, İ.Hakkı Aksoyak), Dilek Matbaacılık, Sivas.
- [7] İbrahim Tırsî,(2001), **İbrahim Tırsî ve Dîvân’ı** (hzl. Kadriye Yılmaz) (Danışman: Sadık Erdem), Süleyman Demirel üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- [8] Karamanlı Aynî,(1997), *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, (hzl. Ahmet Mermer), Akçağ Yay., Ankara.
- [9] Nailî,(1990), *Nailî Kadîm Divanı*, (hzl. Haluk İpekten), Akçağ Yay. Ankara.
- [10] Necâtî, (1992), *Necâtî Beg Divanı*, (hzl. Ali Nihat Tarlan), Akçağ Yay., Ankara.
- [11] Nedim,(1997), *Nedim Divanı*, (hzl. Muhsin Macit), Akçağ Yay., Ankara.
- [12] PAKALIN, Mehmet Zeki,(1983), *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [13] PALA, İskender(2009), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., Ankara.
- [14] Şeyh Galip,(1994), *Şeyh Galip Divanı*, (hzl. Muhsin Kalkışım), Akçağ Yay., Ankara.
- [15] Usûlî,(1990), *Usûlî Divanı*, (hzl. Mustafa İsen), Akçağ Yay., Ankara.